

Matej Šekli

ORCID: 0000-0002-1886-3723

Jezikovne lastnosti zgodnje slovenščine 11. in 12. stoletja

Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies 14/2022. 3–32.

DOI: <https://doi.org/10.3986/sjsls.14.1.01>

ISSN tiskane izdaje: 1408-2616, ISSN spletne izdaje: 1581-127

<https://ojs.zrc-sazu.si/sjsls>

Matej Šekli (ORCID: 0000-0002-1886-3723)

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Slovenija

DOI: <https://doi.org/10.3986/sjsls.14.1.01>

JEZIKOVNE LASTNOSTI ZGODNJE SLOVENŠČINE 11. IN 12. STOLETJA

V članku je obravnavana zgodnja slovenščina, tj. južnoslovanski jezik v vzhodnoalpskem in zahodnopanonskem prostoru, ki se je v 11. in 12. stoletju razprostiral od Donave na severu do Jadrana na jugu in roba Panonske nižine na vzhodu. Prikazan je zemljepisni obseg slovanskega jezikovnega prostora v Vzhodnih Alpah, kakor se kaže predvsem v pisnih virih od konca 6. do vključno 12. stoletja. Na osnovi jezikoslovne analize v virih dokumentiranih zemljepisnih in osebnih imen so določene jezikovne lastnosti zgodnje slovenščine, in sicer v prvi vrsti v razmerju do tedaj zemljepisno stičnih slovanskih geolektov na severu (poznejši češčina in slovaščina) in jugu (poznejša čakavščina).

KLJUČNE BESEDE: primerjalno slovansko jezikoslovje, alpska slovanščina, zgodnja slovenščina, zemljepisna imena, osebna imena

The article discusses Early Slovenian, that is to say the South Slavic language of the Eastern Alpine and the western Pannonian regions which, in the 11th and 12th centuries, spanned the area from the Danube in the north to the Adriatic in the south, and reaching the margins of western Pannonia in the east. Through careful consideration of the written sources dating from the end of the 6th to the 12th century the geographical expansion of the Slavic linguistic area in the Eastern Alps is more precisely delimited. On the basis of an in-depth analysis of the geographical and personal names attested in the available documents the defining features of Early Slovenian are harvested, systematized, and finally juxtaposed with the linguistic characteristics of the contemporaneous Slavic idioms to the immediate north (the later Czech and Slovak) and to the south (the later Čakavian).

KEYWORDS: comparative Slavic linguistics, Alpine Slavic, Early Slovenian, geographical names, personal names

1 ZEMLJEPISNI OBSEG SLOVANSKEGA JEZIKOVNEGA PROSTORA V VZHODNIH ALPAH V PISNIH VIRIH DO VKLJUČNO 12. STOLETJA¹

Po najbolj verjetni hipotezi je bila slovanska pradomovina v severnokarpatškem bazenu, tj. severno od Karpatov; njene približne zemljepisne meje so bile na zahodu zgornji tok reke Dnester in zgornji tok reke Visle, na severu reka Pripjat ter na vzhodu srednji tok reke Dneper (Gimbutas 1971: 107).² Slovani so se od ondod razselili približno po letu 500 n. š., in sicer na severovzhod do zgornjega toka reke Don (na poznejše vzhodnoslovansko), na zahod do Kielskega zaliva ter do rek Labe (luž. Łobjo, nem. Elbe) in Sale (luž. Solawa, nem. Saal) (na poznejše zahodnoslovansko) in na jugozahod od Donave do Peloponeza (na poznejše južnoslovansko jezikovno območje). Vzhodne Alpe in zahodno Panonsko nižino, tj. poznejši alpskoslovanski oz. zgodnjėslovanski jezikovni prostor, so poselili v drugi polovici 6. stoletja, in sicer v dveh naselitvenih valovih: starejši naselitveni val je okoli leta 550 začel prodirati s severovzhoda (s poznejšega zahodnoslovanskega jezikovnega območja) ob Donavi in po dolinah njenih pritokov, mlajši pa okoli leta 585 z jugovzhoda (s poznejšega južnoslovanskega jezikovnega območja) ob Savi in njenih pritokih v povezavi z Avari (ti so bili po preselitvi Langobardov iz Panonske nižine v Italijo leta 568 svoje gospostvo vzpostavili od srednji Donavi).³

Slovansko poselitveno območje v Vzhodnih Alpah je v obdobju od konca 6. do vključno 12. stoletja na severu segalo približno do Donave, ponekod tudi nekoliko severneje.⁴ Na severozahodu se je razprostiralo do reke Rodl in tamkajšnjih gozdov, ki so bili izsekani pozneje okoli leta 1200. Južno od Donave se je slovanska poselitev raztezala v porečje reke Krems (levi pritok reke Travne) do njenega izliva v Travno

¹ V problematiko dokumentacije slovanskega jezikovnega prostora v Vzhodnih Alpah v srednjeveških pisnih virih me je uvedel Georg Holzer v okviru predavanj pri predmetu *Das slavische Substrat in Österreich* v letnem semestru 2019 na Oddelku za slavistiko Univerze na Dunaju, za kar sem mu zelo hvaležen.

² Slovanska pradomovina je zahodno od Karpatov postavljena v Udolph 1979: 622.

³ Kjer ni navedeno drugače, so zgodovinski dogodki povzeti po Štih 1999, 2001, 2016.

⁴ Prim. zemljevid *Slovenci po naselitvi* v Kos 1955: 75 (glede poimenovanja *Slovenci* prim. op. 16) ter *Karte 167.2 Siedlungsnamen slawischer Herkunft in Österreich* v Wiesinger 1995 in *Karte 235.1 Slavische Gewässernamen mit dem Suffix -ica* v Udolph 1995: 1542.

(nem. Traun), v porečje reke Aniže (nem. Enns) vključno s porečjem njenega levega pritoka, reke Steyr ter okrog kraja Windischgarsten; v zgornji tok Travnje (tudi zahodno od Travnje v okolici današnjega kraja Bad Ischl) pa so Slovani prišli s prostora ob zgornji Aniži.⁵ Pokrajina Traungau v porečju reke Travnje z izjemo njenega zgornjega toka pa je torej bila bavarsko visokonemško območje. Na jugozahodu je severno od Karavank slovanski prostor zaobjemal porečji rek Mure in Drave vključno s porečjema zgornjih levih pritokov slednje, tj. reke Isel in reke Möll, vse do Visokih Tur (nem. Hohe Tauern).

Prvotni, od današnjega približno trikrat obsežnejši slovanski jezikovni prostor v Vzhodnih Alpah in zahodni Panonski nižini potrjuje več dejstev. V pisnih virih tistega časa, pisanih v latinščini, jeziku tedanje pisne kulture na evropskem Zahodu, so dokumentirani prisotnost Slovanov na tem območju ter latinska imena zanje in njihovo deželo⁶ kot tudi tamkajšnja zemljepisna in osebna imena slovanskega izvora.⁷ Zemljepisna imena predсловanskega in slovanskega izvora, prevzeta najprej iz praslovanščine (v vzhodnoalpskem in zahodnopanonskem prostoru) ter nato iz alpske slovanščine v bavarsko staro visoko nemščino pričajo o tem, da je bil slovanski jezik med Donavo in Jadranom prisoten pred začetkom bavarske kolonizacije Vzhodnih Alp proti koncu 8. stoletja (substr. **Albanta* → psl. **Olbq̃t̃* > alp. sl. **Labq̃t̃* (> sln. *Lábot*) → 860 *Labanta* > nem. *Lavant* 'Lobot/Lavant' (Ramovš 1936: 24, 27; Snoj 2009: 222, 80; Repanšek 2016: 119, 123); psl. **bergъ* 'breg' → **Beržane* 'prebivalci brega', Lpl **Beržaxъ* > alp. sl. **Brěžane*, Lpl **Brěžaxъ* (> sln. (*v*) *Brěžah*, tj. Lpl od *Brěže*) → 860 *Friesach* [*friežax*] > nem. *Friesach* 'Breže/Friesach' (Ramovš 1936: 42; Snoj 2009: 80)). Zemljepisna imena s sestavino *Windisch-* 'slovanski' (pozneje na jugu 'slovenski') se začnejo pojavljati v 12. stoletju, ko so bili Slovani ob Bavarcih že manjšina; prva omemba je iz leta 1111 *Windissendorf* pri kraju Eggenburg blizu reke Schmade, severnega pritoka Donave na spodnjem Avstrijskem (Kronsteiner 1975: 197–198). Prisotnost Slovanov na nekdanjem slovanskem območju potrjujejo

⁵ Severozahodna meja slovanske poselitve v Vzhodnih Alpah je po Kronsteiner 1980: 216–217.

⁶ Prim. Kos 1902, 1906, 1911, 1915, Kronsteiner 1980, Holzer 2001a, 2008.

⁷ Prim. Kronsteiner 1975, Holzer 2001a, Bergmann 2005, Anreiter 2015.

tudi arheološke najdbe.⁸ Dodatna potrditev je t. i. *decima sclavonica* 'slovanska desetina', znana v obdobju 800–1100; šlo je za manjšo desetino, ki so jo plačevali na novo pokristjanjeni Slovani.⁹ Nenazadnje pa je ostanek nekdanjega veliko obsežnejšega alpskoslovanskega oz. zgodnjeslovenskega jezikovnega prostora slovenski jezikovni prostor, ki se je do konca srednjega veka skrčil približno na tretjino, na obseg, ki je bil natančneje jezikoslovno dokumentiran v drugi polovici 20. stoletja.¹⁰

V nadaljevanju so na osnovi ohranjenih pisnih virov prikazani prve omembe Slovanov v podonavsko-alpsko-jadranskem prostoru konec 6. stoletja, bavarsko-slovanska jezikovna meja in zemljepisni obseg slovanskega jezikovnega prostora ter zadnje omembe alpskih Slovanov na pozneje pobavarjenem območju ob Donavi v 12. stoletju.

1.1 PRVE OMEMBE SLOVANOV IN NJIHOVE DEŽELE V VZHODNIH ALPAH

Prve omembe Slovanov in njihove dežele v Vzhodnih Alpah se v pisnih virih pojavljajo za čas proti koncu 6. stoletja. Najstarejši znan zapis se nanaša na območje ob zgornjem toku reke Drave. Okoli leta 592 je bavarski vojvoda Tasilo I. (591–610) s svojo vojsko vdrl *in Sclaborum provinciam* 'v deželo Slovanov', pri čemer je mišljen prostor v bližini antičnega kraja *Aguntum* (današnji Lienz):

His diebus Tassilo a Childeperto, rege Francorum, aput Baioariam rex ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclaborum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit (Pauli Diaconi Historia Langobardorum IV, 7) 'V tistih dneh je Hildebert, kralj Frankov, na Bavarskem za kralja postavil Tasila. Ta je takoj z vojsko vdrl v deželo Slovanov, in se, potem ko jih je bil premagal, na lastno zemljo vrnil z obilnim plenom' (Hildebert II., frankovski kralj 575–595) (Kos 1902: 144–145).¹¹

⁸ Za severozahodno obrobje nekdanjega slovanskega poselitvenega prostora (tj. današnja Gornja Avstrija) prim. Reitinger 1980 in druge arheološke članke v zborniku *Baiern und Slawen in Oberösterreich* (Holter 1980).

⁹ Prim. Tremel 1966, citirano po Kronsteinter 1975: 199.

¹⁰ Prim. Ramovš 1936: 1–2, Logar, Rigler 1983, SLA 1–(2) (2011–).

¹¹ Kjer ni navedeno drugače, je latinsko gradivo iz pisnih virov citirano po Kos 1902, 1906, 1911, 1915, pri čemer so novejšje vsebinske dopolnitve po Štih 1999, 2001, 2016.

Okoli leta 595 so Bavarci spet vdrli *super Sclavos* 'nad Slovane', premagal jih je avarski kagan:

Isdem ipsis diebus Baioarum usque ad duo milia virorum dum super Sclavos inruunt, superveniente Cacano omnes interficiuntur (Pauli Diaconi Historia Langobardorum IV, 10) 'V istih dneh so Bavarci s približno dva tisoč možmi vdrli nad Slovane. Potem ko jih je napadel kagan, so bili vsi umojeni' (Kos 1902: 148).

Julija leta 600 pa je rimski papež Gregor I. Veliki (590–604) v pismu solinskemu škofu Maksimu (*Maximo episcopo Salonitano*) (*Salona* 'Solin', *Salonitanus* 'solinski') omenil Slovane v Istri in njihovo vdiranje v Italijo:

Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde inminet, et affligor vehementer et conturbor. Affligor in his quae iam in vobis patior: conturbor quia per Histriae aditum iam ad Italiam intrare coeperunt 'In res zaradi ljudstva Slovanov, ki vam zelo preti, sem silno potr in vznemirjen. Potr sem, ker že z vami trpim, vznemirjen pa, ker so skozi Istro že pričeli vdirati v Italijo' (Kos 1902: 171).

1.2 MEJA MED BAVARCI IN SLOVANI

Meja med Bavarci na eni strani in Slovani oz. tem nadrejenimi Avari na drugi je v virih izpričana od druge polovice 8. stoletja, in sicer na zahodu vzhodnoalpskega prostora ob zgornji Dravi, na severozahodu tega pa južno od Donave na območju med Travno in Anižo ter severno od Donave ob njenih severnih pritokih, kot so Rodl, Aist, Naarn, Sarmingbach.

Leta 769 je bavarski vojvoda Tasilo III. (748–788) v kraju Innichen (it. San Candido) blizu izvira Drave v Pustriški dolini (nem. Pustertal, it. Val Pusteria, lad. Val de Puster) ustanovil benediktinski samostan, ki mu je podaril posest *a riuo quae uocatur Tesido usque ad terminos Sclauorum* 'od potoka, ki se imenuje *Tesido*, do meje Slovanov', z izrecno vlogo pokristjanjevanja sosednjih Slovanov (*propter incredulam generationem Sclauanorum ad tramitem ueritatis deducendam* '[da bi bil] neveren rod Slovanov v bližini pripeljan na pot resnice') (Kos 1902:

Prevodi latinskih besedil v slovenščino so avtorski in skušajo biti čim bolj dobesedni. Za njihov pregled gre zahvala klasičnemu filologu Davidu Movrinu.

274–275). Leta 772 je isti vojvoda benediktinski samostan ustanovil tudi v kraju Molzbichl ob Dravi (v tedanji Karantaniji). Slovani so v zvezi z delovanjem istega vojvode prvič omenjeni tudi na območju med Travno in Anižo. Tasilo III. je namreč leta 777 še en benediktinski samostan ustanovil v kraju Kremsmünster ob reki Krems. V ustanovni listini so med drugim omenjeni *decania de illis Slavis quos sub illos actores sunt qui vocantur Taliup et Sparuna* 'dekanija onih Slovanov, ki so pod uradnikoma, ki se imenujeta Taliup in Sparuna', *ille iopan qui vocatur Physso* 'oni župan, ki se imenuje Physso' in potok *Sirnicha* (Kos 1902: 289–290).¹²

Reka Aniža je bila meja med bavarskim in avarskim vplivnim območjem. Slovanski poselitveni prostor pa je segal čez avarsko vplivno območje, torej tudi zahodno od Aniže, kar se odraža tudi v frankovski zemljepisni terminologiji, s katero je območje vzhodno od te reke označeno kot 'slovansko' ali 'avarsko', območje zahodno od nje pa samo 'slovansko' (Holzer 2007b: [236–237]).

Avari so svojo zahodno mejo do Bavarcev na Aniži utrjevali z upadi (*Annales s. Emmerammi Ratisponensis maiores ad a. 783: Huni ad Enisam venerunt, sed ibi nocuerunt nihil* 'Huni [Avari] so prišli do Aniže, a tam niso naredili škode nič') (Kos 1902: 294; Holzer 2001a: 23). Aniža je bila imenovana *limes certus* 'gotova meja' (Holzer 2001a: 23); prim. omembe v času vojn frankovskega kralja Karla I. Velikega (768–814) proti Avarom (*Annales Einhardi ad a. 791: Ac sic inchoato itinere castra super Anesum posita sunt; nam is fluvius inter Baioariorum atque Hunorum terminos medius currens certus duorum regnorum limes habebatur* 'In tako, potem ko se je začel pohod [kralja Karla proti Avarom], so bili ob Aniži postavljeni tabori; namreč to reko, ki teče v sredini med deželo Bavarcev in Hunov [Avarov], so imeli za gotovo mejo med dvema kraljestvoma'), prostor vzhodno od te pa je bil imenovan *pars Avarorum* 'predel Avarov', *regio Vandalorum*

¹² *Taliup* = *Dolubъ, *Sparuna* = *Sъboruna (Kronsteiner 1975: 35, 73); *iopan* = *žōpānu (> poznopsl. *županъ) (Holzer 2007b: [241–243]); *Physso* = *Byšъ, hipokoristik od *Pribyslavъ (Kronsteiner 1975: 27); *Sirnicha* (→ nem. *Sierning* s poznejšim drugotnim prehodom v skupino nemških zemljepisnih imen s pripono -ing) = *Žirъnica (Ramovš 1924: 269) ali *Čьrnikъ (Anreiter 2015: 41–44).

'okoliš Vandalov [Avarov]', *Hunia* 'Hunija [Avarija]', *Hunnorum regnum* 'kraljestvo Hunov [Avarov]' ipd. (Kos 1902: 309–311).

Območje ob Donavi je v pisnih virih tudi po frankovsko-avarskih vojnah (791–803) še naprej imenovano po Avarih ali/in Slovanih oziroma kot *Avaria* in *Sclavinia*. V Diedenhofenskem kapitulariju (*Duplex capitulare missorum in Theodonis villa datum*, nem. Diedenhofener Kapitular) Karla Velikega iz leta 805 je tako kraj *Lauriacum* (antično ime, tj. današnji Lorch na vzhodnem bregu Aniže ob izlivu te v Donavo) tako omenjen kot zunanja mitnica območja, ki se mu reče *partes Sclavorum et Avarorum* 'predel Slovanov in Avarov' (Holzer 2001a: 24). Podobno je leta 811 Karel Veliki samostanu svetega Mavricija v Alteichu na Bavarskem podaril *locum quemdam in Avaria, ubi Bielaha fluvius Danubium ingreditur* 'neki kraj v Avariji, kjer se reka *Bielaha* [Pielach] izliva v Donavo' (Kos 1906: 40; Holzer 2001a: 35). Bavarski kralj Ludvik II. Nemški (817–876, od 840 vzhodnofranskovski kralj) je leta 832 regensburškemu nadškofu Baturiku (nem. Baturich) (817–847) podelil lastnino *in provincia Avarorum* 'v pokrajini Avarov', pri čemer se kot meja omenja tudi *ad medium montem qui apud Uuinades Colomezza vocatur* 'do sredine gore, ki se pri Slovanih imenuje *Colomezza*', in *cum Sclavis ibidem commanentibus* 's tam bivajočimi Slovani' (Kos 1906: 93–94; Holzer 2001a: 37–38), leta 837 pa salzburškemu nadškofu Liupramu (836–859) *quodam territoriū in sclauinia in loco nuncupante Ipusa iuxta ipusa flumē* 'neko območje v Sklaviniji in kraju, imenovanem *Ipusa* [Ybbs], v bližini reke *Ipusa* [Ybbs]' (Kos 1906: 100–101; Holzer 2001a: 35).

V Puchenauskem placitu (*Placitum ad Puochinaua*, nem. Placitum von Puchenu) iz leta 827 (Puchenu leži na severnem bregu Donave med izlivom Rodla vanjo in Linzem) je med drugim zapisano, da je tamkajšnji grof Wilihelm spraševal *inter uetustissimis uiris Baiouuariis et Sclauaniis* 'med najstarejšimi bavarskimi in slovanskimi možmi' ter da je meja med puchenausko cerkvijo (znotraj posesti freisinške škofije) in Slovani potekala

de illo rivulo qui dicitur Deozinpah ubi ipse fluxit in Danubium et deinde circumiens ad veteranis petris usque ad Chestinperc, deinde ad orientalem partem ad illo termino que marchit ad Linza 'od tistega potoka, ki se

imenuje *Deozinpah* [?], kjer teče v Donavo, in potem okrog starih skal do *Chestinperc-a* [Pöstlingberg], potem proti vzhodu do meje, ki gre do Linza' (Kos 1906: 82–83; Kronsteiner 1980: 214).

Leta 834 je frankovski cesar Ludvik I. Pobožni (814–840) svojemu vazalu Patageru podelil

quandam villam [...] prope fluuium Enisa in comitatu Keroldi comitis, que dicitur Granesdorf, que est sita in parte Sclauanorum 'neko vas v bližini reke Aniže v grofiji grofa Gerolda, ki se imenuje *Granesdorf* [Kronstorf], ki leži v predelu Slovanov' (kraj Kronstorf je na zahodnem bregu zgornjega toka Aniže) (Kos 1906: 44; Kronsteiner 1980: 214; Holzer 2007b: [236]).

V pisnih virih so torej bavarsko-avarska oz. bavarsko-slovanska meja in zemljepisni obseg slovanskega jezikovnega prostora jasno določeni. Za slednjega se torej uporabljata poimenovanji kot *Avaria* in *Sclavinia*, tam bivajoči Slovani, ki sobivajo z Bavarci, pa so dojemani kot »avtohtoni«. V darovni listini iz leta 853, s katero je vzhodnofrankovski kralj Ludvik II. Nemški na prošnjo regensburškega opatnega škofa Erchanfrieda (847–864) samostanu svetega Emmerama v Regensburgu potrdil daritev posesti grofa Wilihelma med Aistom in Naarnom (*inter Agastam et Nardinam*), Donavo in Nordwaldom, so izrecno omenjeni *tam Baioari quamque Sclauj, liberi et servi* 'tako Bavarci kot Slovani, svobodni in podložni', ki bivajo na podeljeni zemlji in naj tudi v bodoče ostanejo na njej (Kos 1906: 119–120; Holzer 2001a: 35–36). V Raffelstettenskem carinskem redu (*Institutio de theloneis Raffelstettensis*, nem. Raffelstettner Zollordnung) iz let 903–906 (Raffelstetten leži na južnem bregu Donave med izlivom Travne in Aniže vanjo) pa se na območju ob Donavi ločuje med »avtohtonimi« in »alohtonimi« Slovani, in sicer so na eni strani *Bawari et Sclavi istius patrie* 'Bavarci in Slovani tiste domovine', ki so bili carine oproščeni, na drugi

Slavi vero, qui de Rugis vel de Boemanis mercandi causa exeunt, ubicunque iuxta ripam Danubii vel ubicunque in Rotalariis vel in Reodariis loca mercandi optinuerunt 'Slovani pa, ki so prišli z Ruskega ali Češkega zaradi trgovanja, ali so kjerkoli ob Donavi ali kjerkoli ob Rodlu ali v Riedu [v pokrajini Riedmark] pridobili sejmišča', ki plačajo carino (Kos 1906: 265; Kronsteiner 1980: 216).

1.3 ZADNJE OMEMBE SLOVANOV V VZHODNIH ALPAH OB DONAVI

Slovani in slovanska osebna imena se ob Donavi vzhodno od Travnice omenjajo od druge polovice 8. do vključno 12. stoletja. Treba pa je upoštevati, da so nekateri Slovani že zelo zgodaj prevzeli nemška imena, kar dopušča predpostavko, da je bilo Slovanov dejansko več, kakor je možno sklepati po njihovih imenih v virih. Tako se npr. že v Puchenauskem placitu iz leta 827 bere *Isti Sclavi ibi preaesentes erant: Egilolf. Uualdrat. Liupisco. Zanto. Traninh. Tal. Zemilo. Liupnic. Trepigo. Liupin. Uuelan. Uuitan. Uuento. Tagazino. Tesco. Ocatino. Zebon. Zenasit. Zinacho. Dabramus. Medilium* 'tisti Slovani, tam prisotni, so bili ...', pri čemer sta npr. *Egilolf* in *Uualdrat* osebni imeni germanskega izvora (Kos 1906: 82–83; Kronsteiner 1980: 214). V darovni listini vzhodnofrankovskega kralja Arnulfa Karantanskega (887–899) opatu kremsmünstrskega samostana Sneolperu iz leta 888 pa se med drugim omenjata *duo Sclavi Wartman et Saxo* 'dva Slovana *Wartman* in *Saxo*', prav tako z germanskima imenoma (Kos 1906: 213–214; Kronsteiner 1980: 214).

Zadnje omembe Slovanov na severnem obrobju vzhodnoalpskega prostora segajo v 12. stoletje. V listini iz leta 1037 je območje med potokoma Kreuzener Bach in Sarming(bach) imenovano *sclaviniscus terminus* 'slovanska pokrajina', pri čemer je nem. *Sarming* (severni pritok Donave na zgornjem Avstrijskem) (v 12. stoletju zapisano kot *Sabenik, Sebnich, Sabenich, Saebnich, Saebinich*) po izvoru psl. *žābinikā (> poznopsl. *žabьnica), izpeljanke iz psl. *žaba 'žaba' (Ramovš 1924: 268; Kronsteiner 1980: 214). Okoli leta 1110 je štajerski mejni grof Otokar II. (1082–1122) samostanu Garsten (kraj na zahodnem bregu Aniže južno od kraja Steyr) potrdil posestva, med drugim *ad Husmannin duos mansus et quod Othwin cum Sclauonibus possidet* 'v Hausmanningu dve kmetiji in kar Othwin s Slovani poseduje' (Hausmanning leži na vzhodnem bregu v zgornjem toku Kremsa) (Kos 1915: 16). Okoli leta 1120 je plemeniti Dieprant samostanu Garsten podelil *Sclauonicum mansum Ziduinisberge situm* 'slovansko kmetijo, ležečo v *Ziduinisberg-u*' (gre za kmetijo Zeibetner v kraju Inzersdorf im Kremstal na zahodnem bregu v zgornjem toku Kremsa), med pričami sta omenjena *Otacher marchio filiusque eius Liupoldus*, tj. mejni grof Otokar II. in njegov sin,

poznejši štajerski mejni grof Leopold I. Silni (1122–1129) (Kos 1915: 33; Kronsteiner 1980: 216; Holzer 2007b: [235]). Enkrat v 12. stoletju se v Nekrologih samostana Sankt Florian (*Necrologia monasterii sancti Floriani*) omenjata tudi *Liuboszta Sclava, uxor Laztei de Sippach* [...] *Laztey sclavus* 'Slovanka *Liuboszta*, žena *Laztei*-a iz Sipbacha [...] Slovan *Laztey*' (Sipbach se nahaja na zahodnem bregu v spodnjem toku Kremsa, blizu kraja Neuhofen an der Krems) (*Liuboszta* = **Ľubosta*, *Laztei/Laztey* = **Vlastěj* (Kronsteiner 1975: 49, 85)). Južneje od tega območja ob Donavi, tj. severno od poznejše slovensko-nemške jezikovne meje v nekdanjem karantanskem in spodnjepanonskem prostoru, pa so slovanska osebna imena izpričana še pozneje, in sicer do 15. stoletja.¹³

2 JEZIKOVNE LASTNOSTI ZGODNJE SLOVENŠČINE 11. IN 12. STOLETJA

Slovanski jezik v vzhodnoalpskem in zahodnopanonskem prostoru se je v srednjem veku postopoma spreminjal od praslovanščine do slovenščine.¹⁴ Znotraj modeliranja lingvogeneze slovenskega jezika oz. njegove notranje jezikovne zgodovine¹⁵ si v srednjem veku v časovnem zaporedju sledijo naslednje časovne in zemljepisne

¹³ Prim. zemljepisno razporeditev osebnih imen slovanskega izvora na ozemlju današnje Avstrije skozi čas v prostoru v Kronsteiner 1975: 110–124.

¹⁴ Prim. Ramovš 1936, Rigler 1963, Logar 1974, 1981, Bezlaj 1976–2007, Šivic-Dular 1996, Greenberg 2000, Smole 2001: 1–10.

¹⁵ Gledano metodološko je modeliranje lingvogeneze nekega jezika *retrospektivno* oz. *prospektivno*. Dejansko gre za projekcijo v nekem obdobju izpričane zemljepisne jezikovne stvarnosti – bolje rečeno jezikoslovčevega dojetja te jezikovne stvarnosti – v preteklost ter interpretacija jezikovnega spreminjanja in jezikovnega stanja (arhaizmi in inovacije) v preteklosti v perspektivi njunega dojetja v sedanjosti. Pri tem se je treba torej zavedati, da gre samo in izključno za modele, teoretične konstrukte, približke opisa dejanskega jezikovnega spreminjanja v preteklosti in jezikovnega stanja v sedanjosti, ki pa imajo kljub svoji nenatančnosti precejšnjo pojasnjevalno moč.

različice (kronolekti in geolekti):¹⁶ praslovanščina (do ok. 800 n. š.)¹⁷ – alpska (južna) slovanščina (ok. 800–1000 n. š.)¹⁸ – zgodnja (skupna,

¹⁶ Strokovni izrazi kot *praslovanski*, *alpskoslovanski*, *slovenski* (brez »nacionalnih« oznak bi se lahko reklo tudi npr. *severozahodnojužnoslovanski*, in sicer v razmerju do *osrednjejužnoslovanski* in *vzhodnojužnoslovanski*), *severozahodnoslovanski* in *jugovzhodnoslovanski* spadajo na področje zgodovinskega jezikoslovja in so definirani glede na jezikovne lastnosti dane časovne in zemljepisne jezikovne različice slovanskega jezika ter nikakor ne implicirajo identitetnih oznak govorcev teh jezikovnih različic (niti s strani govorcev samih niti s strani njihovih sosedov), v konkretnih primerih npr. ***Praslovan*, ***Alpski Slovan*, ***Slovenec*, ***Severozahodni Slovenec*, ***Jugovzhodni Slovenec* ipd. (pridevniki so namenoma zapisani z veliko začetnico), kaj šele sodobnih državljskih oznak kot npr. ***Avstrijec*. Predmet preučevanja opisnega in zgodovinskega jezikoslovja (znotraj slednjega genealoškega, ki se členi na primerjalno jezikoslovje in dialektologijo) je predvsem *jezik* (njegovo stanje v nekem časovnem obdobju ter njegovo spreminjanje skozi čas v prostoru in družbi), ne pa njegov *govorec*, kaj šele *poslušalec*. Identitetna problematika ni predmet zgodovinskega jezikoslovja, za katerega so v konkretnem primeru oznake govorcev slovanskega jezika v Vzhodnih Alpah v srednjem veku (večji del na ozemlju današnje Republike Avstrije) kot *Slovenci* (prim. naslov zemljevida *Slovenci po naselitvi* v Kos 1955: 75) oz. *Avstrijci* (prim. »Es mag daher verwegen erscheinen, wenn sich dieses Buch den Namen von *Österreichern* zuwendet, die zwischen dem VIII. und dem XIII. Jahrhundert lebten, noch dazu nur jener Gruppe von Österreichern, deren Muttersprache nicht deutsch, bzw. bairisch, sondern jene slawische Mundart war, die wir mangels genauer Angaben mit dem von einem Gebietsnamen abgeleiteten Begriff *alpenlawisch* bezeichnen« v Kronsteiner 1975: 6) nerelevantne. Glede razlik v pogledu na jezik, in sicer kot element koncipiranja etnične identitete v nejezikoslovju na eni strani ter kot skupek jezikovnih lastnosti v jezikoslovju na drugi, prim. Štih 2011 in Snój, Greenberg 2012.

¹⁷ Po nekaterih jezikoslovcih se praslovanščina (do ok. 800 n. š.), kakor je predstavljena v pričujočem prispevku (po Šekli 2014: 299–300), natančneje deli na dve časovni različici (npr. Holzer 1995: 55–58, 2007a: 15–16, 19, 2020): praslovanščina v ožjem pomenu (do ok. 600 n. š.) (nem. Urslawisch, rus. праславянский язык) je bila jezikovno bolj ali manj enotna (npr. praslovanska starejša regresivna palatalizacija mehkonobnikov (lit. *kirtà* 'udarec', psl. **kьrta* > **čьrta* 'črta'; lit. *gyvas* 'živ', psl. **givь* > **živь* 'živ') se je zgodila na celotnem slovanskem jezikovnem prostoru), medtem ko je bila splošna slovanščina (od ok. 600) (nem. Gemeinlawisch, rus. общеславянский язык) že neenotna (npr. praslovanska mlajša regresivna palatalizacija mehkonobnikov (psl. **kěľь* 'cel, ves' > **cěľь*; psl. **kěditi* 'cediti' > **cěditi*; psl. **xěръ* 'siv' > **šěръ*) je izostala v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini, torej na slovanskem zemljepisnem jezikovnem obrobju) (Šekli 2014: 216–223, 242–249).

¹⁸ Pojem *alpska slovanščina* je v strokovni literaturi koncipiran različno, npr.: 1) *alpska slovanščina* kot jezik od časa naselitve Slovanov v Vzhodne Alpe do zapisa Brižinskih spomenikov (6.–10. stoletje) (Ramovš 1936: 22–67); 2) *Alpenlawisch* 'alpska

izhodiščna, enotna) slovenščina (ok. 1000–1200 n. š.) – narečna (neenotna) slovenščina (od ok. 1200 n. š.), ki se je naprej razcepila na dva makrogeolekta, to sta bili severozahodna in jugovzhodna slovenščina. Znotraj slednjih so se postopoma izoblikovale slovenske narečne ploskve (baze) (do konca 14. stoletja), ki so se naprej cepile na narečja (nekatera še na podnarečja) in krajevne govore.

Alpska (južna) slovanščina (ok. 800–1000) izkazuje jezikovne spremembe, ki kažejo na spreminjanje jezika od praslovanščine proti zgodnji slovenščini. Jezik tega obdobja je fragmentarno in posredno izpričan v zemljepisnih in osebnih imenih slovanskega izvora v latinsko pisanih virih, med katerimi so poleg omemb v posameznih listinah pomembne predvsem t. i. zbirke osebnih imen kot npr. *Salzburška bratovščinska knjiga* (*Liber confraternitatum (Sancti Petri Salisburgensis)* = LC) (784–907), ki obsega dva dela, in sicer starejšega *Liber confraternitatum vetustior* (LCv) 'Starejša bratovščinska knjiga' na straneh 4–44 in mlajšega *Liber confraternitatum recentior* (LCr) 'Mlajša bratovščinska knjiga' na straneh 45–56 (Kos 1906: 256–257), ter Čedajski evangeliar (*Codex Foroiuliensis* = CF) (9.–10. stoletje) (Kos 1906: 248–256), v katerih so zapisana (ne samo, ampak) tudi imena v alpski slovanščini. Neposredna dokumentacija alpske slovanščine, ki pa že kaže prehajanje v zgodnjo slovenščino, je jezik Brižinskih/Freisingških spomenikov (*Monumenta Frisingensia* = MF) (972–1039). Spodnja časovna jezikovna meja (*terminus post quem*) alpske slovanščine je praslovarska metateza likvid s podaljšavo v vseh položajih okoli leta 800, njena zgornja meja (*terminus ante quem*) pa bi med drugim lahko bila južnoslovansko prednjenje praslovarskega srednjega visokega samoglasnika *y v sprednji visoki samoglasnik *i in predvsem zgodnjeslovenska poenostavitev zaporedja *tv v nekaterih popraslovarskih veččlenskih soglasniških sklopih, oboje okoli leta 1000.¹⁹

Zgodnja slovenščina (ok. 1000–1200) izkazuje nadaljnje jezikovne spremembe proti slovenščini, ki pa so še splošnoslovenske, značilne za

slovanščina' (8.–10. stoletje) in *Altslovenisch* 'stara slovenščina' (11. in 12. stoletje) (Kronsteiner 1975: 133).

¹⁹ Za jezikovne lastnosti jezika Brižinskih spomenikov prim. Ramovš, Kos 1937: 11–15.

celoten takratni in poznejši slovenski jezikovni prostor. Gre predvsem za naglasne spremembe (sem sodita splošnoslovenski naglasni pomik tipa psl. **sěno* > sln. **sěno* (knj. sln. *senō*) oz. psl. **pròso* > sln. **prosō* (knj. sln. *prosō*) (10./11. stoletje) in splošnoslovenski naglasni umik tipa psl. **světa* > **světa* > sln. **světa* (knj. sln. *svěca*) oz. psl. **zakònъ* > **zākòn* > sln. **zákón* (knj. sln. *zákón*)), ki pa iz srednjeveških neonaglašanih zapisov niso razvidne. Zgornja meja zgodnje slovenščine je denazalizacija praslovanskih nosnih samoglasnikov **ę*, **ǫ* v jugovzhodni (ne pa tudi v severozahodni) slovenščini, ki pa že pomeni začetek narečne cepitve slovenščine na imenovana dva geolekta. Zgodnja slovenščina je dokumentirana le posredno v zemljepisnih in osebnih imenih slovanskega izvora, zapisanih v 11. in 12. stoletju. Pomembna zbirka osebnih imen iz tega obdobja je *Sekovska bratovščinska knjiga (Liber confraternitatum Seccoviensis = LCS)* (ok. 1180) (Kos 1913; Kos 1915: 471–475). Zgodnjeslovenske jezikovne lastnosti izkazujejo tudi števniki od 1 do 10 v t. i. *Heiligenkreuškem rokopisu* iz tretje četrtine 12. stoletja.²⁰

Tako Brižinski spomeniki kot alpskoslovenska oz. zgodnjeslovenska zemljepisna in osebna imena v srednjeveških virih so zapisani na način, kakor se je v bavarskih skriptorijih v tedanjem času zapisovala bavarska (stara in srednja) visoka nemščina.²¹ Natančna (najprej grafična, nato pa še) jezikoslovna analiza tega jezikovnega gradiva pokaže, da ta na celotnem vzhodnoalpskem (kot zelo verjetno tudi na zahodnopanonskem) prostoru,²² tj. od Donave na severu do Jadrana

²⁰ Prim. Lewaszkiwicz, Wydra 2021, Šekli 2022.

²¹ »Pisec brižinskih spomenikov je bil, kakor že rečeno, učenec starobavarske grafične šole in je obvladal stvnem. grafiko zelo dobro« (Ramovš, Kos 1937: 11–15). »Die althochdeutsche Schreibung der Freisinger Denkmäler stellt „nicht den altslovenischen Lautstand an sich, sondern die asl. Laute in althochdeutscher Aussprache“ dar (Pirchegger 1931: 44, seine Hervorhebungen), die Freisinger Denkmäler sind also „eingedeutschte“ slavische Texte« (Holzer 2001b: [96]).

²² V primerjavi z vzhodnoalpskim je z zahodnopanonskega prostora (tj. z ozemlja zahodne Ogrske (od 11. stoletja do 1918) oz. poznejše Gradiščanske (od 1921)) jezikovnega gradiva neprimerno manj (prim. samo tri dokumentirana osebna imena slovanskega izvora na današnjem Gradiščanskem v Kronsteiner 1974: 116), zato previdnost ni odveč (čprav zapis 1123 *Prebezlaus* (Kronsteiner 1974: 57) = **Pribislav* < psl. **Pribyslavъ* z <e> za visoki samoglasnik zelo verjetno kaže na prednjenje

in Kolpe na jugu ter roba Panonske nižine na vzhodu, v določenem časovnem obdobju izkazuje enake jezikovne lastnosti. Zgodnjo slovenščino 11. in 12. stoletja je torej možno definirati po nekaterih specifičnih jezikovnih, v prvi vrsti glasovnih (pa tudi oblikovnih in besedijskih) lastnostih (arhaizmih in inovacijah), ki so ta jezik jasno razmejevale od slovanskega jezikovnega kontinuuma severno in južno od tega območja, tj. od jezika poznejšega češko-slovaškega jezikovnega prostora na eni strani in osrednjejužnoslovanskega (natančneje kajkavskega in čakavskega) na drugi. V skladu s teoretično-metodološkim pristopom (zgodovinsko)primerjalnega (kot dela genealoškega) jezikoslovja, znotraj katerega je po principu »od spodaj navzgor« najpomembnejše merilo genealoške jezikoslovne določitve poljudnega jezikovnega sistema zgodovinskoglasoslovno (glasoslovnim merilom se lahko pridružujejo merila »višjih« ravnin, tj. oblikoslovna, skladenjska in besedoslovna, toda le, če se areali oblikovnih, skladenjskih in besedijskih lastnosti ujemajo z glasovnimi) (Šekli 2018: 40–42),²³ so v nadaljevanju predstavljene tiste jezikovne lastnosti zgodnje slovenščine, ki so pomembne za njeno genealoško določitev (in jih je seveda možno izluščiti iz »bavarskega« načina zapisovanja slovanskega glasovja).

2.1 PRASLOVANSKE NESTAROAKUTIRANE VZGLASNE DVOGLASNIŠKE ZVEZE TIPA **orC-*, **oLC-*

Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze tipa **orC-*, **oLC-* so okoli leta 800 doživele metatezo likvid, in sicer v južni

praslovanskega **y* v **i*, kar bi kazalo na zgodnjeslovensko in ne na zgodnječeško-slovaško jezikovno osnovo).

²³ Pri genealoški določitvi jezika osebnih imen slovanskega izvora v Vzhodnih Alpah besedijsko (leksikalno) merilo kot vodilno teoretično-metodološko torej ni ustrezno. Prim. »Um also die alpenlawischen Personennamen typologisch einigermaßen in den Griff zu bekommen, müssen wir trachten, die ältesten Namen der Slowenen, der Slowaken, der Tschechen und der Kroaten, aus jener Zeit, als Slawen in weiten Teilen Österreichs siedelten, zum Vergleich heranzuziehen« (Kronsteiner 1975: 183), pri čemer se citirani avtor opira predvsem na besedijske sestavine imen (živalska poimenovanja, **svęť* 'svet; *sanctus, sacer*', **късьнь* 'kasen, pozen, počasen', zadnje sestavine zloženek kot **-slavъ*, **-mirъ* ipd.), manj pa na njihove oblikovne (pripone kot **-ica*, **-ьko*, **-ькъ*) in glasovne lastnosti (**bratrъ* : **bratъ* 'brat', **vse-* : **sve-* 'vse'), od katerih so slednje nepovedne. Za **vse-* : **sve-* prim. 2.2, za **късьнь* pa 2.8.

slovanščini in osrednjetatrski zahodni slovanščini (poznejši osrednji slovaščini) metatezo likvid s podaljšavo tipa **raC-*, **laC-*, v večjem delu zahodne slovanščine (in v vzhodni slovanščini) pa metatezo likvid brez podaljšave tipa **roC-*, **loC-* (psl. **orsti* 'rasti' > **rasti* > sln. *rásti*, nštok. *rásti*, osr. slš. *rást'* vs. **rosti* > stčeš. *rósti* > češ. *růst*, Z slš. *rôst*; psl. **ôlkъtъ* 'laket' > **lakъtъ* > sln. *lakât* ≥ *lâket* [lâkət], nštok. *lâkat*, osr. slš. *lakeť* vs. **lokъtъ* > stčeš. *loket* > češ. *loket*, Z slš. *loket*). Slovanski jezik v vzhodnoalpskem prostoru izkazuje odraz metateze likvid s podaljšavo (864 *Razemuzza* (Krka/Gurk) (Kos 1886: 133, 1906: 146–148; Kronsteiner 1975: 60) = **Rastimysla* < psl. **Orstimysla*;²⁴ 1108–1125 *Rauna* (> nem. *Ranna* v bližini kraja Mühldorf pri Melku) ← **Ravъna* (Anreiter 2015: 114) < psl. Nsg f **Orvъna* ← **orvъnъ* 'raven'; psl. **orzuměti* > MF *razumeti* (II 29) = *razuměti* 'razumeti', sln. *razuměti* vs. stčeš. *rozuměti* > češ. *rozumět*, slš. *rozumiet*); 12. st. *Raztegoj* (Leoben) (Kos 1913: 19; Kronsteiner 1975: 59) = **Rastigoj* < psl. **Orstigojъ*). Iz tega sledi, da ta jezik ne more biti tedanja zahodna slovanščina (kvečjemu bi lahko bila osrednjetatrski, ki pa je zemljepisno precej oddaljena). Posebno pozornost zasluži dejstvo, da je moravski knez Rastislav (846–870) v Čedajski evangeliar vpisan kot *Rastisclao* (CF fol. 6^v) (Kos 1906: 252) = **Rastislav* (tj. z južnoslovanskim odrazom metateze likvid), medtem ko se v virih s češkega jezikovnega prostora pojavljajo zapisi kot 869 *Rostislavo* (Pleskalová 1998: 140) = **Rostislav* (tj. z zahodnoslovanskim odrazom te iste glasovne spremembe) < psl. **Orstislavъ*.

2.2 PRASLOVANSKI TRDONEBNIK *ś

Odraz praslovanskega trdonebnika **ś* je v južni (in vzhodni) slovanščini **s*, v zahodni slovanščini pa **š* (psl. **vъxo* > **vъše* 'vse' > **vъse* > sln. *vsě* [msě], kajk. *vsě*, čak. *vsě*, nštok. **vsě* ≥ *svě* vs. **vъše* > stčeš. *vše* > češ. *vše*, slš. *vše*). V imenskem gradivu iz vzhodnoalpskega prostora za odraz praslovanskega

²⁴ Kjer ni navedeno drugače, je etimologija osebnih imen slovanskega izvora v vzhodnoalpskem prostoru povzeta po Kronsteiner 1975 (*Raztegoj* iz **Rastigojъ* (str. 59)), avtorski sta rekonstrukcija glasovne podobe imena v času njegovega zapisa (= **Rastigoj*, tj. v 12. stoletju že z onemelim praslovanskim izglasnim šibkim polglasnikom) in njen praslovanski transponat (< psl. **Orstigojъ*).

*ś ni enoznačnega odraza. V Salzburški bratovščinski knjigi se pojavlja ime *Vvizzemir* (Salzburg) (Kos 1906: 257), ki pa se interpretira bodisi kot **Vyšemirъ* (Kos 1886: 144, 1906: 257; Kronsteiner 1975: 87) bodisi kot **Vьsemirъ* (Georg Holzer, ustno). Z zaporedjem črk <vvi> je bil lahko zapisan **vy* (psl. Gsg **otъ slavy* > MF *Odfzlauii* (II 10) = *ot slavy* 'od slave'), v 9. stoletju, ko so praslovanski šibki polglasniki še obstajali, pa tudi **ь* zapisan z <i> (psl. Dpl **i vьxěmъ* > **i vьšěmъ* > MF *luuizem* (I 4) = *i v(ə)sěm* 'in vsem'). Če je interpretacija **Vьsemirъ* pravilna, ime izkazuje južnoslovanski odraz praslovanskega *ś.²⁵

2.3 PRASLOVANSKA TRDONEBNIKA **t*, **d*

Praslovanska trdonebnika **t*, **d* se v alpski, zahodnopanonski in primorski južni slovanščini (tj. v poznejših slovenščini, zahodni kajkavščini in čakavščini) prvotno odražata kot **t* (> **ć* > **č*), **j*, v zahodni slovanščini pa kot **c*, **z*₂ (psl. **světa* 'luč, svetloba, svetilo' > **světa* > sln. *svěca*, kajk. *svěca*, čak. *svičä*, nštok. *sv(ij)ěca* vs. **svěca* > stčeš. *sviecě* > češ. *svíce*, slš. *svieca*; psl. **međa* 'meja' > **meja* > sln. *méja*, Z kajk. *meja*, čak. *mejä* vs. **međa* > V kajk. *međa*, nštok. *měđa* vs. **mez₂a* > stčeš. *mezě* > češ. *meze*, slš. *medza*). Odraz praslovanskega **t* je v vzhodnoalpskem prostoru po načinu zapisovanja bavarske visoke nemščine zapisan tako kot odraz praslovanskega **k*, torej s črkami <c, k, ch, ck> (Ramovš 1924: 265–268, 1936: 51) (psl. 1sg praes. **xoítq* > MF *chocu* (I 7) = *xoítq* 'hočem'), torej tako, kakor so se zapisovali bavarskostarovisokonemški *g/k/ch* (Kronsteiner 1975: 137, 152). Na podoben način so zapisana tudi vzhodnoalpska slovanska osebna imena, kar bi kazalo na to, da vsebujejo **t* (1170 *Tobiric* (Wiener Neustadt) (Kronsteiner 1975: 32) = **Dobriit* < psl. **Dobriitъ*; 1170

²⁵ Za nekatera slovanska osebna imena v Vzhodnih Alpah se predpostavlja zaimkovna osnova **sve*, in sicer v zapisih, kot so 945 *Zuuveuel* (Gospa Sveta/Maria Saal) < **Svevelъ*; 1150 *Cweliub* (Vrbsko jezero) < **Svelubъ*; 12. st. *Zwigoy* (Šentlambert/Sankt Lambrecht) < **Svegojъ*; 1234–37 *Zweizlaus* (Koroška), 1240 *Zweizlavs* (Admont), 1267 *Sveizlov* (Greifenburg in Rietschach, Koroška) < **Sveslavъ* (Kronsteiner 1975: 68–69), ki naj bi bila »aus dem Serbisch-Kroatischen« (Kronsteiner 1975: 187). Zapisi <Zuu, Cw, Zw, Zv, Sv> za /*vs/ niso povsem jasni, vsekakor pa na Koroškem in zgornjem Štajerskem v času zapisa teh imen ni pričakovati štokavskih odrazov, še posebej upoštevaje dejstvo, da **sav* prema *vas* dolazi u spomenicima od 15. v.« (Skok 1973: 207).

Zverich (na zgornjem Avstrijskem) (Kronsteiner 1975: 89) = **Zvērif* < psl. **Zvēriťb*). Slovanski **í* se je v bavarski stari visoki nemščini substituiral z nepridihnjanim **k* in se dalje spreminjal kot slednji (**Klūniť* → zač. 12. st. *Glunick, Glunichi, 1313 Glūnich, Glevnich* > nem. *Gleink* (kraj severo od kraja Steyr na zahodnem bregu Aniže) (Ramovš 1924: 267); psl. **peťb* 'peč, pečina' → **Peťane* 'prebivalci pečin', Lpl **Peťaxъ* (> sln. (v) *Pěčah*, tj. Lpl od *Pěče*) → 1238–1261 *Peccah, Pekach* > nem. *Pöckau* 'Peče/Pöckau' (Ramovš 1936: 52; Snoj 2009: 303; Zdovc 2010: 82); **Žitíťb* → 1136 *Sitik* > nem. *Sittich* 'Stična' (**Žitíťina* > sln. *Stična*) (Ramovš 1924: 266, 1936: 51; Snoj 2009: 395)), zaradi česar je prvotni **k* v bavarski visoki nemščini v imenih slovanskega izvora posredni dokaz za obstoj slovanskega **í* (in ne morda **c*). Za odraz praslovanskega **đ* ni enoznačnega odraza.²⁶

2.4 PRASLOVANSKI SREDNJI VISOKI SAMOGLASNIK **y*

Praslovanski srednji visoki samoglasnik **y* je v južni slovanščini okoli leta 1000 sovpadel s praslovanskim sprednjim visokim samoglasnikom **i* (psl. **byti* 'biti, obstajati, nahajati se': **biti* 'biti, tolči' > stčes. *býti* : *bíti* > češ. *být* : *bít*, slš. *byť* : *biť* vs. sln. *bíti* = *bíti*, nštok. *bìti* = *bìti*). V jeziku Brižinskih spomenikov se samo v nekaj primerih v položaju za ustničnikom še pojavlja *y* (zapisan kot <ui, ugi, u>), medtem ko je v veliki večini primerov že izpričan *i* (razmerje *y* : *i* je 5 : 53) (psl. **byti* > MF *buiti* (II 42) = *byti* vs. *biti* (I 7, III 21) = *biti* 'biti, obstajati'; psl. Npl **synove* > MF *zinouue* (II 16) = *sinove* 'sinovi'; psl. Gsg **sъmysla* > MF *zimizla* (III 49) = *s(ə)misla* 'smisla, zavesti'). Slovanska osebna imena v Vzhodnih Alpah prisotnost **y* izkazujejo do 10. stoletja (888 *Sitimuzil* (Krnski Grad/Karnburg) (Kos 1886: 150, 1906: 219; Kronsteiner 1975: 91) = **Žitimysl* < psl. **Žitimyslъ*; 977–981 *Priuvizlao* (Možberk/Moosburg) (Kos 1915: 480; Kronsteiner 1975: 57) = **Pribyslav* < psl. **Pribyslavъ*), od 11. stoletja pa že *i* (1050–1065 *Nebcor* (Koroška) (Kronsteiner 1975: 53) = **Nebigor* < psl. **Nebygorъ*; 1140 *Pribizlav* (Koroška) (Kos

²⁶ Ime vzpetine nem. *Kalmaz* južno od kraja Pöchlarn na južnem bregu Donave (prvi zapis 832 *Colomezza*, prim. 1.2) se izvaja iz **Kolome(d)za*, torej zahodnoslovanskega odraza psl. **Kolomēda* (predpostavljene zloženke iz psl. **kolъ* 'kol' in psl. **međa* 'meja' s prvotnim pomenom '*meja s koli') (Holzer 1996: 93–94, 2001: 51–53).

1915: 93; Kronsteiner 1975: 57) = *Pribislav < psl. *Pribyslavъ; 12. st. *Domizil* (Admont) (Kos 1915: 470; Kronsteiner 1975: 36) = *Domisl < psl. *Domyslъ; 12. st. *Mabilka* (Kremsmünster) (Kronsteiner 1975: 50) = *Mabilka, verjetno po aferezi psl. *Domabyľka).

2.5 POPRASLOVANSKI SOGLASNIŠKI SKLOP *TV

Popraslovanski soglasniški sklop *tv v nekaterih veččlenskih soglasniških sklopih se je v alpski slovanščini okoli leta 1000 poenostavil v *t (Ramovš 1924: 146–137; Cvetko Orešnik 1996: 195–165; Snoj, Greenberg 2012: 292–293), kar se odraža v slovenščini (psl. *sъtvoriti 'storiti' > *stvoriti > stčes. *stvoriti* > češ. *stvorit*, slš. *stvorit*, nštok. *stvòriti* vs. *storiti > sln. *storiti*; psl. *tvьrdъ(jь) 'trd' > *tvrd(j̄) > stčes. *tvrdý* > češ. *tvrdý*, slš. *tvrdý*, nštok. *tvřd* vs. *tvrd(j̄) > sln. *třd*; psl. *četyrtъjъ/*čьtvьrtъjъ 'četrtri' > *četyrt̄j̄/*čьtvьrt̄j̄ > stčes. *čtvrtý* > češ. *čtvrtý*, slš. *štvtý*, nštok. *čètvr̄tī* vs. *četyrt̄j̄ > sln. *četr̄ti*), pri čemer je potek glasovne spremembe dokumentiran v jeziku Brižinskih spomenikov (psl. Nsg m ptc. praet. act. *sъtvorihъ > MF *ztuoril* (I 12) = *stvoril* 'storil' vs. psl. *sъtvoriti > MF *ztoriti* (II 107) = *storiti* 'storiti'). Podobno kot slednji tudi vzhodnoalpska slovanska osebna imena prisotnost soglasniškega sklopa tv izkazujejo do 11. stoletja (864 *Turdazo* (Ziljska dolina) (Kos 1886: 140, 1906: 147; Kronsteiner 1975: 78) = *Tvьrdačъ < psl. *Tvьrdačъ; 9. st. *Turdila* (Salzburg) (Kos 1886: 141; Kronsteiner 1975: 78) = *Tvьrdila < psl. *Tvьrdila), v 11. stoletju pa že njegovo poenostavitev v t (1030 *Dridodrago* (Lind pri kraju Scheifling, zgornja Štajerska) (Kos 1886: 141, 1911: 15; Kronsteiner 1975: 78) = *Tьrdodrag < psl. *Tvьrdodorgъ; 1030 *Dridogoi* (Lind pri Scheiflingu) (Kos 1886: 141, 1911: 15; Kronsteiner 1975: 78) = *Tьrdogoj < psl. *Tvьrdogojъ; 1150 *Tridozlau* (Vrbsko jezero) (Kos 1886: 141, 1915: 372; Kronsteiner 1975: 78) = *Tьrdoslav < psl. *Tvьrdoslavъ; 1188 *Tridislav* (Sankt Michael, zgornja Štajerska) (Kos 1886: 141, 1915: 372; Kronsteiner 1975: 78) = *Tьrdislav < psl. *Tvьrdislavъ; 12. st. *Tridenge* (Seckau) (Kronsteiner 1975: 78) = *Tьrdiněg < psl. *Tvьrdiněgъ). Veččlenski soglasniški sklopi s *tv niso poenostavljeni v češčini (12. st. *Turdimir* = *Tvьrdim'ir* (Pleskalová 1998: 143) < psl. *Tvьrdimirъ) ter

kajkavščini in čakavščini (kajk.-čak. 1544 TVRD(O)SLAV(I)Ć (Ozalj) = **Tvrdoslavić* (Fučić 1982: 275) < psl. **Tvьrdoslavitь*).

2.6 PRASLOVANSKA NOSNA SAMOGLASNIKA **ɛ*, **ɔ*

Praslovanska nosna samoglasnika **ɛ*, **ɔ* sta bila v zgodnji slovenščini 11. in 12. stoletja še ohranjena, kar neposredno izkazujejo nekateri zapisi zemljepisnih in osebnih imen.²⁷ Pri tem je treba upoštevati, da se pri zapisovanju predvsem zemljepisnih, pa tudi osebnih imen tradicija pisanja lahko ohranja dlje časa, torej beleženje starejšega jezikovnega stanja od jezikovnega stanja v času zapisa.²⁸ Jezikovno gradivo: 1) zemljepisna imena: 1238 *Zwenkach* < **Svētī/čax* za kraj Sveče/Suetschach (Snoj 2009: 402); 1297 *Senosensach* = **Sěnožetī/čax* za kraj Senožeče (Snoj 2009: 374); 1074 *Lonca*, ok. 1160 *Lonka*, 1192–1197 *Lonca* = **Lōka* za kraj (Škofja) Loka, nem. Bischofslack (Snoj 2009: 413); 2) osebna imena: 12. st. *Zwantiz* (Vetrinj/Viktring) (Kos 1915: 472; Kronsteiner 1975: 71) = **Svētāc* < psl. **Svētьcь*; 1190 *Zwanzlawi* (Admont), 12. st. *Zwenzelav* (Šentlambert/Sankt Lambrecht), *Zewenzlav* (Seckau) (Kos 1915: 343, 470, 472; Kronsteiner 1975: 70) = **Svētislav* < psl. **Svētislavь*; 12. st. *Fondegoi* (Seckau) (Kos 1915: 472; Kronsteiner 1975: 26) = **Bōdigoj* < psl. **Bōdigojь*. Navedeni zapisi predvsem osebnih imen torej potrjujejo prisotnost nosnih samoglasnikov v slovenščini 12. stoletja. Gradivo za natančnejšo datacijo denazalizacije praslovanskih nosnikov v slovenščini nadalje ponujajo zemljepisna imena slovanskega izvora, prevzeta v jezik bavarsko visokonemško govorečih kolonistov po njihovi priselitvi med slovensko govoreče prebivalstvo, ki tudi pričajo o tem, da so praslovanski nosniki v zgornji

²⁷ Zapisi z nosnim soglasnikom <n> kažejo samo na to, da je zapisani slovanski jezik v času zapisa poznal nosniške prvine, pri čemer ni možno z gotovostjo trditi, ali so to bili nosni samoglasniki **ɛ*, **ɔ* ali morda na dvoglasniške zveze tipa **EN*, **ON* dekomponirani nosni samoglasniki. V nadaljnjem izvajanju je govor o nosnih samoglasnikih, kar je za srednji vek tudi najbolj verjetno. Nosne samoglasnike v dolgih zlogih izkazuje tudi podjunsko narečje koroške narečne ploskve slovenskega jezika (Zdovc 1972: 74–85).

²⁸ »Pisava z *e* in *o* brez *n* je deloma že zelo zgodnja, na drugi strani pa se tradicionalna *en* in *on* dolgo držita. Treba je poudariti, da se nosni izgovor večkrat ni grafično izrazil« (Ramovš 1936: 31).

Baški dolini in Sorici, tj. na meji med severozahodno in jugovzhodno slovenščino, sredi 13. stoletja še obstajali.²⁹

Za razliko od poznejšega slovenskega pa je na poznejšem češko-slovaškem in čakavsko-štokavskem jezikovnem prostoru do denazalizacije praslovanskih nosnih samoglasnikov prišlo veliko prej, verjetno že v 10., zagotovo pa v 11. stoletju. Na to kaže že jezikovno gradivo moravske ter čakavske in štokavske redakcije stare cerkvene slovanščine. Odrza praslovanskih nosnikov sta na moravskem območju v Kijevskih listkih (konec 10. stoletja) zapisana kot <ę>, <ǫ>, medtem ko se v Praških listkih (*Fragmenta Pragensia* = FP) (11. stoletje) zanjū že pojavljata <a>, <u>, kar bi kazalo na odrza *ǣ, *u (Travniček 1935: 45; Lamprecht, Šlosar, Bauer 1986: 45) (FP 3pl aor. *kupiša* 'kupili so' < psl. **kupišę*; FP 1sg *mjęnъnuju* 'z (nebeško) mano' (s hiperkorektnim zapisom *a* z <ję>); FP 3sg aor. *pręstupi* 'prestopil je, zagrešil je' < psl. **perstǫpi*; FP 2sg imper. *pomilǫi* 'usmili se!' (s hiperkorektnim zapisom *u* z <ǫ>) < psl. **pomilujǫi*). Podobno na osrednjejužnoslovanskem območju Marijanski evangelij (*Codex Marianus* = CM) (začetek 11. stoletja), ki ga je najverjetneje zadnji prepisal govorec štokavščine (na štokavskem jezikovnem prostoru ali ne), in Kločev glagolit (*Glagolita Clozianus* = GC) (11. stoletje), ki ga je najverjetneje zadnji prepisal govorec čakavščine (na čakavskem jezikovnem območju ali ne), vsebujeta primere denazalizacije praslovanskih *ǣ, *ǫ v <ě>, <u/ju> (CM Npl m ptc. praet. act. *съвѣзавъше* (Mt 27, 2) 'zvezavši' < psl. **съвѣзавъше*, CM 1sg *въ купѣли* (Jn 9, 7) 'v kopeli' < psl. **въ(n) kǫpěli* vs. CM Gdu *дъвојѣ* (Lk 8, 43) 'dveh' < psl. **дъвоју*, CM Dsg m *къ nemǫ* (Mt 7, 5) 'k njemu' <

²⁹ V 13. stoletju sta namreč nastala nemška jezikovna otoka v zgornji Baški dolini (okoli leta 1250) in Sorici (po letu 1283), v 30. letih 14. stoletja pa še v Kočevju in okolici (Kos 1955: 200–202). V rutarski (po kraju Rut/Deutschrut v Baški dolini) in soriški (po kraju Sorica/Zarz) nemščini se še pojavljajo odrzi nosnikov, prim. *Lönk-* v *Lönklein*, lokalno *lěǣnkle* (Obloke v Baški dolini) (Kranzmayer, Lessiak 1983: 105; Torkar 2020: 207–208), ki vsebuje tedanje sln. **Lǫka* ← psl. **lǫka* in manjšalno pripono nem. *-lein*. V kočevarski nemščini (po kraju Kočevje/Gottschee) pa sledi nosnih samoglasnikov ni več zaslediti, prim. *-lag* v *Alttag* (Stari Log) (Tschinkel 1976: 529), kar je zloženska iz nem. *alt* 'star' in tedanjega sln. **Log* ← psl. **lǫgъ*, in *-loschin* v *Neuloschin* (Nove Ložine), *Niederloschin* (Dolenje Ložine), *Oberloschin* (Gorenje Ložine) (Tschinkel 1976: 530), kar je iz tedanjega sln. **Ložina* ← psl. **lǫžina*.

psl. **kъn jemu* (oboje s hiperkorektnim zapisom *u* z <q>); GC *muka* (620) 'trpljenje' < psl. **moka*, GC *Asg težju* (145) 'težo' < psl. **težq* vs. GC *otъ sqdq* (261–262) 'od sodbe, sodišča' < psl. **otъ sqdu* (s hiperkorektnim zapisom *u* z <q>)).³⁰

S stališča določanja zemljepisne jezikovne meje med slovenskim in sosednjim čakavskim jezikovnim prostorom je pomemben jezik epigrafskih napisov v glagolici s čakavskega jezikovnega območja v Istri in Kvarneju iz 11. in 12. stoletja. Na Krškem napisu (hrv. Krčki natpis) (kraj Krk na otoku Krku, 11. stoletje) se pojavlja osebno ime RUGOTA (Fučić 1982: 223), ki ga je možno povezati z občnoimenskim nar. *rugota* (Lika), tj. abstraktom h glagolu *rúgati se* (Skok 1973: 166–167) < psl. **rogāti se* 'rogati se, zasmehovati' (Snoj 2016: 649–650); torej RUGOTA < psl. **Rogota* z *u*-jevskim odrazom praslovanskega **q*. Na Baščanski plošči (hrv. Baščanska ploča) (Jurandvor na otoku Krku, ok. 1100) (Fučić 1982: 44) se zapis nosnika **ę* (skupaj z **j* pred njim) <Ję> pojavlja samo enkrat (Apl m [Vъ] DNI SVOJĘ 'v svoje dni' < psl. **vъ(n) dъni svoję*), sicer pa se odraza **ę*, **q* pojavljata zapisana kot <E>, <U/Ju> (Lsg O LEDI[N]Ě 'o ledini' < psl. **o lędinę*; Asg f JuŽE 'katero' < psl. **jqže*; Asg f Vъ SVETUJU LUCIJU 'v sveto Lucijo' < psl. **vъ(n) svętojq [Lucij]q*; Asg f CRĚKъVъ SIJU 'v cerkev to' < psl. **cerkъvъ sьjq*; Lsg f SVOEJU BRATIJU Sъ DEVETIJU 's svojimi devetimi brati' < psl. **svojejq bratrъjq sъ devętyjq*; Gsg m KъNEZA [...] OBLADAJUĚEGO VъSU KъRAINU 'kneza obvladajočega vso krajino' < psl. **kъneza ob(v)oldajojajego vъsq krajinq*; Lsg f [Sъ S]VETUJU LUCIJU 'v sveto Lucijo' < psl. **sъ(n) svętojq [Lucij]jq*). Tudi na Humskih grafitih (hrv. Humski grafiti) (Hum v Istri, 12. stoletje) se pojavlja en odraz raznosnjenega **ę* > <E>, in sicer Nsg f ptc. praet. pass. VZETA 'vzeta' (Fučić 1982: 199) < psl. **vъzęta*. Za razliko od ostalega dela Istre in Kvarnerja pa jezik v okolici Buzeta (poznejše »buzetsko narečje čakavščine«) izkazuje *o*-jevski (in ne *u*-jevski) odraz praslovanskega **q*, ki je prvič dokumentiran na Grdoselskem odlomku (hrv. Grdoselski ulomak) (Grdo Selo v Istri, 12. stoletje) (ime GOLOBъ (Fučić 1982: 168) ← psl. **golqbb* 'golob').

³⁰ Jezikovno gradivo je iz Jagić 1883: 423–424 in Vondrák 1893: 5.

2.7 PRASLOVANSKI POVRATNI OSEBNI ZAIIMEK *SEB- (KRNJENO *SE-) 'SEBE'

Od oblikovnih lastnosti slovanskega jezika v Vzhodnih Alpah je treba omeniti pojavljanje prvotne osnove dajalnika/mestnika ednine povratnega osebnega zaimka psl. **seb-ě* (krnjeno **se-*) 'sebi', medtem ko je za slovanski jezikovni prostor severno od vzhodnoalpskega značilna (po orodniku ednine psl. **sobojǫ* 's seboj') analoška osnova **sob-ě* (krnjeno **so-*): 827 *Zebon* (Puchenau) (Kos 1906: 83; Kronsteiner 1975: 61) = **Sebonь* < psl. **Sebonь* (hipokoristik zloženek s sestavino **sebě-*); 864 *Zebedrach* (Krka/Gurk), 1134 *Zebdrach* (Otmanje/Ottmanach) (Kos 1886: 134, 1906: 147, 1915: 73; Kronsteiner 1975: 60) = **Sebědrag*(ь) < psl. **Sebědorgь*; 958–991 *Zidraga* (Salzburg), 1065–1075 *Zedrach* (Milje/Millstatt), 12. st. *Zedrach* (Seckau) (Kos 1911: 146, 1915: 471; Kronsteiner 1975: 61) = **Sedraga*/**Sedrag*(ь) < psl. **Se(bě)dorga*/**Se(bě)dorgь* vs. staročeško 1146–1148 *Zobezlai* = **Sob'ěslav*, 13. st. *Zobzlao* = **Sob'slav*, 12. st. *Zobon* = **Soboň* (Pleskalová 1998: 141). Pomenljiv je »minimalni par« zgodneslovensko *Zebon* vs. staročeško *Zobon*.

2.8 POPRASLOVANSKI PRIDEVNIK *TŌPLĚ 'TOPEL'

Od besedijskih lastnosti slovanskega jezika v vzhodnoalpskem prostoru bi sèm morda spadalo poimenovanje za pomen 'topel'.³¹ Na slovanskem zahodu (in vzhodu) se pojavlja prvotna oblika pridevnika psl. **těplě* (> stčeš. *tepl*, *teplý* > češ. *teplý*, slš. *teplý*), tj. tvorni pretekli deležnik stanjskega glagola psl. **tepti* 'greti, biti topel', medtem ko se na slovanskem jugu pojavlja njegova drugotna oblika **tōplě* (> stcsl. *toplъ*, sln. *tōpel* [tōpəu], nštok. *tōpao*) z *-o- po vzročnem glagolu psl. **topīti* 'raztapljati s segrevanjem' (Snoj 2016: 795). Zemljepisno ime nem. *Döbling* (Dunaj) (1114 *Teopolic*) se izvaja iz slovanskega

³¹ »Erstaunlicherweise finden sich unter den Personennamen zwei Merkmale, die nur aus dem Serbisch-Kroatischen bekannt sind, nicht aus dem Slowenischen. So das Wort *кѡсьнь* „spät“, skr. *kasán*, gegen slw. *pozen* und das Pronomen *sve* „alles“« (Kronsteiner 1975:187). Osebno ime 957–993 *Kazne* (Kronsteiner 1975: 46) = **Kasnę* < psl. **Кѡсьнѣ* vsebuje pridevnik psl. **кѡсьнь* 'kasen, pozen, počasen', ki ima kontinuiteto v sln. *kásen* [kásəŋ] in je v slovenščini izpričan od 16. stoletja (Snoj 2016: 289). Za **sve-* prim. 2.2.

**Toplikъ* s poznejšim drugotnim prehodom v skupino nemških zemljepisnih imen s pripono *-ing* (Anreiter 2015: 76), torej vsebuje južnoslovansko **toplъ*. Za razliko od slovenskega pa se na češkem jezikovnem prostoru pojavlja samo zahodnoslovansko **teplъ*, in sicer tako v občnih imenih, prim. češ. *teplý, teplo, teplice* (Machek ²1968: 640), kot tudi v zemljepisnih imenih, prim. *Teplá, Teplice* (Lutterer, Šrámek 1997: 256–257).³²

BIBLIOGRAFIJA

- Anreiter, Peter. 2015. *Sinnbezirke der ältest bezeugten slawischen Namen in Österreich*. Wien: Praesens Verlag.
- Babič, Vanda. 2003 (2014). *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Bergmann, Hubert. 2005. *Slawisches im Namengut der Osttiroler Gemeinde Ainet und Schlaiten. Anmerkungen zur Slavia submersa im vorderen Iseltal*. Beihefte zur Österreichischen Namenforschung 5. Wien: Verlag Edition Praesens.
- Bezljaj, France. 1976–2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1976, 1981, 1995, 2005, 2007.
- Brižinski spomeniki / Monumenta Frisingensia: znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ³2004 (¹1992, ²1993).
- Cvetko Orešnik, Varja. 1996. K Isačenkovemu poskusu zavrnitve Ramovševih argumentov za slovenskost Brižinskih spomenikov. V: J. Kos, F. Jakopin, J. Faganel (ur.). *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko

³² Na prvi pogled nekoliko presenetljivo starejši zapisi zemljepisnih imen češ. *Teplá* in *Teplice* z *-e- in *-o-, in sicer 1197 *Tepla*, 1232 *monasterium Toplense, apud Toplam, flumem Tepla* in 1158 *domum in Tepliz*, 1343 *Topelicz*, kot tudi njihove nemške različice *Tepl, Topl* in *Teplitz* (1278), *Töplitz* (1343 *Topelitz*) (Lutterer, Šrámek 1997: 256–257). V severni bavarski visoki nemščini, ki na češčino meji za zahodu (zahodno od kraja Plzeň/Pilsen) in je (bila) prisotna tudi v nemških jezikovnih otokih sredi češkega jezikovnega prostora, kot je (bila) Jihlava/Jiglav, se pojavlja zaokroženje etimološkega e v ö v položaju pred l (Jihlava/Jiglav *möl* (= *Mehl* 'moka'), *štöl* (= *stehlen* 'krasti'), *hölf* (= *helfen* 'pomagati'), *völt* (= *Feld* 'polje'), *völdbr* (= *Felder* 'polja') (Kranzmayer 1956: 29, Karte 1). Starejši zapisi z -o- in nemške oblike z -o- oz. -ö- imen *Teplá* in *Teplice* najverjetneje odražajo nemški prehod, podoben tistemu tipa *-ěl-* > *-öl-* (vseeno pa je razlika v tem, da se v **tepl-* pojavlja vmesni p).

- literaturo in literarne vede, Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 193–202.
- Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 57. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Gimbutas, Marija. 1971. *The Slavs*. Series Ancient Peoples and Places. London: Thames and Hudson Ltd.
- Greenberg, Mark. 2000. *A Historical Phonology of the Slovene Language*. Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter.
- Holter, Kurt (ur.). 1980. *Baiern und Slawen in Oberösterreich. Probleme der Landnahme und Besiedlung. Symposium 16. November 1978*. Schriftreihe des OÖ. Musealvereins – Gesellschaft für Landeskunde, Bd. 10. Linz: Rudolf Trauner Verlag. 211–228.
- Holzer, Georg. 1995. Die Einheitlichkeit des Slavischen um 600 n. Chr. und ihr Zerfall. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 41. 55–89.
- Holzer, Georg. 1996. Zu Lautgeschichte und Dialekten des mittelalterlichen Slavischen in Österreich. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 42. 81–110.
- Holzer, Georg. 2001a. *Die Slaven im Erlauftal. Eine Namenlandschaft in Niederösterreich*. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 29. Wien: Selbstverlag des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde.
- Holzer, Georg. 2001b. Slavisch-deutsche Lautgeschichte im österreichischen Kontaktbereich. *Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Science* 36. 91–109. Ponatis v Holzer 2008: 87–106. [Strani so citirane po Holzer 2008.]
- Holzer, Georg. 2007a. *Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
- Holzer, Georg. 2007b. Zu den Slavica in der Kremsmünsterer Urkunde von 777. V: J. Besters-Dilger, H. Miklas, G. Neweklowsky, F. B. Poljakov (ur.). *Wort – Geist – Kultur. Gedenkschrift für Sergej S. Averincev*. Russkaja kultura v Evrope / Russian Culture in Europe 2. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften. 27–46. Ponatis v Holzer 2008: 232–250. [Strani so citirane po Holzer 2008.]
- Holzer, Georg. 2008. *Namenkundliche Aufsätze*. Innsbrucker Beiträge zur Onomastik 4. Wien: Praesens Verlag.
- Jagić, Vatroslav. 1883. О грамматических особенностях памятника. [О грамматицескихъ особенностяхъ памјатника.] V: *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus characteribus cyrillicis transcriptum / Мариинское четвероевангелие съ примѣчаниями и приложениями*. [Mariinskoe četveroevangelie съ

- priměčanijami i priloženijami.] Editiones monumentorum slavlicorum veteris dialecti / Памятникъ глаголической письменности. [Pamjatnikъ glagoličeskoj piš'mennosti.] Berlin: Weidmann Verlag. 423–476.
- Kos, Franc. 1886. Ob osebnih imenih pri starih Slovencih. *Letopis Matice slovenske*. 107–151.
- Kos, Franc. 1902, 1906, 1911, 1915. *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku: Prva knjiga: 501–800, Druga knjiga: 801–1000, Tretja knjiga: 1001–1100, Četrta knjiga: 1101–1200*. Ljubljana: Leonova družba.
- Kos, Milko. 1913. Slovenska osebna imena v »Liber confraternitatum Seccoviensis«. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10. 8–25.
- Kos, Milko. 1955. *Zgodovina Slovencev: od naselitve do petnajstega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kranzmayer, Eberhard. 1956. *Historische Lautgeographie des gesamt-bairischen Dialektraumes*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Kranzmayer, Eberhard, Lessiak, Primus. 1983. *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deuschrut/Rut in Jugoslawien*. Herausgegeben von Maria Hornung und Alfred Ogris. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 68. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten.
- Kronsteiner, Otto. 1975. *Die alpenlawischen Personennamen*. Österreichische Namenforschung 2. Wien: Österreichische Gesellschaft für Namenforschung.
- Kronsteiner, Otto. 1980. Die slawischen Ortsnamen in Oberösterreich. V: K. Holter (ur.). *Baiern und Slawen in Oberösterreich. Probleme der Landnahme und Besiedlung. Symposium 16. November 1978*. Schriftreihe des OÖ. Musealvereins – Gesellschaft für Landeskunde, Bd. 10. Linz: Rudolf Trauner Verlag. 211–228.
- Lamprecht, Arnošt, Šlosar, Dušan, Bauer, Jaroslav. 1986. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Lewaszkiwicz, Tadeusz, Wydra, Wiesław. 2021. „Słoweńskie/karynckie/podjuńskie“ (?) liczebniki w łacińskim rękopisie z trzeciej ćwierci XII wieku (Heiligenkreuz, Cod. 250). *Rocznik Slawistyczny* 70. 69–86.
- Logar, Tine. 1974. Pregled zgodovine slovenskega jezika. V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 103–113.
- Logar, Tine. 1981. Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. V: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 29–33.
- Logar, Tine, Rigler, Jakob. 1983. *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.

- Lutterer, Ivan, Šrámek, Rudolf. 1997. *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Havlíčkův Brod: Nakladatelství Tobiáš.
- Máček, Václav. ²1968 (1997). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Pirchegger, Simon. 1931. *Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler*. Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin. Leipzig: Markert und Petters.
- Pleskalová, Jana. 1998. *Tvoření nejstarších českých osobných jmen*. Brno: Masarykova univerzita.
- Ramovš, Fran. 1924. *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, Fran. 1936. *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: Akademska založba.
- Ramovš, Fran, Kos, Milko. 1937. *Brižinski spomeniki*. Ljubljana: Akademska založba.
- Reitinger, Josef. 1980. Das Slawenproblem aus archäologischer Sicht. V: K. Holter (ur.). *Baiern und Slawen in Oberösterreich. Probleme der Landnahme und Besiedlung. Symposium 16. November 1978*. Schriftreihe des OÖ. Musealvereins – Gesellschaft für Landeskunde, Bd. 10. Linz: Rudolf Trauner Verlag. 25–41.
- Repanšek, Luka. 2016. *Keltska dediščina v toponimiji jugovzhodnega alpskega prostora*. *Linguistica et philologica* 33. Ljubljana: Založba ZRC.
- Rigler, Jakob. 1963. Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14/1–4. 25–78.
- Skok, Petar. 1971, 1972, 1973, 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Ur. Mirko Deanović, Ljudevit Jonke. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus.
- SLA 2011– = Škofic, Jožica idr. *Slovenski lingvistični atlas 1(–2)*. Zbirka Jezikovni atlas. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 2016.
- Smole, Vera. 2001. *Zgodovinska slovnica in dialektologija I. Vokalizem, naglas, konzonantizem*. Ljubljana.
- Snoj, Marko. 2009. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC.
- Snoj, Marko. ³2016 (²2003, ¹1997). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Snoj, Marko, Greenberg, Marc L. 2012. O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled jezikoslovcev). *Zgodovinski časopis* 66/3–4. 276–305.
- Šekli, Matej. 2016 (2014). *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov 1: Od praindoevropsčine do praslovanščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Šekli, Matej. 2018. *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. *Linguistica et philologica* 37. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Šekli, Matej. 2021. Notranja in zunanja zgodovina slovenskega jezika v srednjem veku (ok. 550–1550) V: M. Šekli, L. Rezoničnik (ur.). *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 31. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 187–227.
- Šekli, Matej. 2022. Zgodnjeslovenski števniki od 1 do 10 v Heiligenkreuzkem rokopisu iz tretje četrtine 12. stoletja (Heiligenkreuz, Cod. 250). *Slavistična revija* 70/1. 13–32.
- Šivic-Dular, Alenka. 1996. Odsev etnogeneze v jeziku slovenskega prostora (v času od 6.–12. stol.). V: *Migrationen und Ethnogenese im pannonischen Raum bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*. Graz: Amt der Steiermärkischen Landesregierung, Abteilung für Wissenschaft und Forschung. 137–153.
- Štih, Peter. 1999. Od 6. do konca 15. stoletja. V: *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 49–124.
- Štih, Peter. 2001. *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku: osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Štih, Peter. 2011. Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? O jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja). *Zgodovinski časopis* 65/1–2. 8–51.
- Štih, Peter. 2016. Od 6. do konca 15. stoletja. V: P. Štih, V. Simoniti, P. Vodopivec. *Slovenska zgodovina I–II*. Ljubljana: Modrijan. 35–221.
- Torkar, Silvo. 2020. *Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske*. *Linguistica et philologica* 40. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Travníček, František. 1935. *Historická mluvnice československá: Úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich.
- Tremel, Ferdinand. 1966. Der Slawenzehent als Quelle der Siedlungsgeschichte. V: *Das östliche Mitteleuropa in Geschichte und Gegenwart. Acta congressus historiae Slavicae Salisburgensis in memoriam SS. Cyrilli et Methodii anno 1963 celebrati*. Annales Instituti Slavici I/2. Wiesbaden: Harassowitz. 109–113.
- Tschinkel, Walter. 1973, 1976. *Wörterbuch der Gottscheer Mundart 1–2*. Studien zu österreichisch-bairischen Dialektkunde 7. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Udolph, Jürgen. 1979. *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*. Beiträge zur Namenforschung 17. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Udolph, Jürgen. 1995. 235. Slavische Gewässernamengebung. V: E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler, H. Steger, L. Zgusta (ur.). *Namenforschung. Ein*

- internationales Handbuch zur Onomastik / Name Studies. An International Handbook of Onomastics / Les noms propres. Manuel international d'onomastique* 1–3. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 1539–1547.
- Vocelka, Karl. 2000. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. München: Wilhelm Heyne Verlag.
- Vondrák, Václav. 1893. O původu naší památky a o jejím poměru k jiným starým památkám hlaholským. V: *Glagolita Clozův*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 4–16.
- Wiesinger, Peter. 1995: 167. Die Ortsnamen in Österreich. V: E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler, H. Steger, L. Zgusta (ur.). *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / Name Studies. An International Handbook of Onomastics / Les noms propres. Manuel international d'onomastique* 1–3. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 1081–1090.
- Zdovc, Paul. 1972. *Die Mundart des südöstlichen Jauntes in Kärnten. Lautlehre und Akzent der Mundart der „Poljanci“*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XX. Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlau Nachf., Kommissionsverlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Zdovc, Pavel. 2010. *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem / Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten*. Razprave 21. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.

Prispelo februarja 2022, sprejeto marca 2022.

Received February 2022, accepted March 2022.

ZAHVALE

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju* (P6-0038), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Za natančno branje besedila članka in konstruktivne pripombe se zahvaljujem Veri Smole, Jožici Škofic in Marku Snoju. Za vse pomanjkljivosti v besedilu sem odgovoren sam.

POVZETEK

JEZIKOVNE LASTNOSTI ZGODNJE SLOVENŠČINE 11. IN 12. STOLETJA

Zgodnja slovenščina 11. in 12. stoletja je bila zemljepisno razširjena na celotnem vzhodnoalpskem (kot tudi zahodnopanonskem) prostoru ter je fragmentarno dokumentirana v zapisih zemljepisnih in osebnih imen slovanskega izvora s tega območja. Jezikovne lastnosti zgodnje slovenščine, ki ta jezik zemljepisno razmejujejo od zgodnje češčine (in slovaščine) na severu ali/in zgodnje čakavščine na jugu, so: 1) južnoslovanski odraz metateze likvid s podaljšavo praslovanskih nestarookutiranih vzglasnih dvoglasniških zvez *oRC- (1108–1125 *Rauna* (> nem. *Ranna* v bližini kraja Mühlendorf pri Melku na spodnjem Avstrijskem) ← **Ravьna* < psl. **Orvьna* ← **orvьnъ* 'raven'; 12. st. *Raztegoj* (Leoben) = **Rastigoj* < psl. **Orstigojъ*); 2) slovensko-zahodnokajkavsko-čakavski odraz praslovanskega trdonebnika **i* kot **i* (> **ě* > **č*) (psl. Lpl **Peřaxъ* → nem. *Pöckau* 'Peče/Pöckau'; 1170 *Tobiric* (Wiener Neustadt) = **Dobriř* < psl. **Dobriřь*; 1170 *Zverich* (na zgornjem Avstrijskem) = **Zvěřit* < psl. **Zvěřitъ*); 3) južnoslovansko prednjenje praslovanskega srednjega visokega **y* v sprednji visoki **i* (12. st. *Mabilka* (Kremsmünster) = **Mabilka* ← psl. **Domabyľka*); 4) slovenska poenostavitev popraslovanskega zaporedja **tv* v nekaterih veččlenskih soglasniških sklopih (1188 *Tridislav* (Sankt Michael, zgornja Štajerska) = **Třdislav* < psl. **Tvьrdislavъ*); 5) prisotnost praslovanskih nosnih samoglasnikov (12. st. *Zwento* (Sankt Florian) = **Svět* < psl. **Světъ*); 6) južnoslovanska oblika zaimenske osnove **seb-* (krnjeno **se-*) (827 *Zebon* (Puchenau) = **Sebonъ* < psl. **Sebonъ*, hipokoristik; 864 *Zebedrach* (Krka/Gurk), 1134 *Zebdrach* (Otmanje/Ottmanach) = **Sebědragъ*) < psl. **Sebědorgъ*); 7) južnoslovanska oblika pridevnika **toplъ* 'topel' (nem. *Döbling* (Dunaj) ← **Toplikъ* ← jsl. **toplъ*). Poglavitni diagnostični jezikovni lastnosti, po katerih je zgodnja slovenščina 11. in 12. stoletja možno zamejiti od zemljepisno stičnih slovanskih geolektov severno in južno od nje, sta poenostavitev popraslovanskega zaporedja **tv* v nekaterih veččlenskih soglasniških sklopih (tako češčina kot čakavščina te soglasniške sklope ohranjata: stč. 12. st. *Turdimir* = *Tvřdim'ir* < psl. **Tvьrdimirъ*; kajk.-čak. 1544 TVRD(O)SLAV(I)Ć (Ozalj) = **Tvřdoslavić* < psl. **Tvьrdoslaviřь*) in ohranjanje praslovanskih nosnih samoglasnikov **e*, **o* (denazalizacija je na češko-slovaškem kot na čakavskem območju dokumentirana že v 11. stoletju: Praški listki iz 11. stoletja: 3pl aor. *kupiša* 'kupili so' < psl. **kupišę*, 3sg aor. *pręstupi* 'prestopil je, zagrešil je' < psl. **perstopi*; Krški napis iz 11. stoletja: RUGOTA < psl. **Rogota*).

THE LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF EARLY SLOVENIAN OF THE 11TH AND 12TH CENTURIES

Early Slovenian of the 11th and 12th centuries spanned the entire Eastern Alpine region (as well as western Pannonia) and finds fragmentary documentation in several geographical and personal names of Slavic origin dispersed through several contemporaneous epichoric documents. The defining traits of Early Slovenian which geolinguistically delimit it from Early Czech (and Slovak) to the north or/and Early Čakavian to the south, are as follows: 1) the South-Slavic metathesis of the Proto-Slavic anlauting sequence **oRC-* features an across-the-board vowel-lengthening (cf. the 1108–1125 attestation of the geographical name *Rauna* (> German *Ranna* in the neighbourhood of Mühldorf in the vicinity of Melk in Lower Austria) ← **Ravьna* < PSI. **Orvьna* ← **orvьnъ* ‘even’, or the 12th-c. personal name *Raztegoy* (Leoben) = **Rastigoj* < PSI. **Orstigojь*); 2) the Slovenian-West-Kajkavian-Čakavian reflex of the Proto-Slavic palatal **í* remains a **i* (> **ě* > **č*) (cf. PSI. Lpl **Peiaxь* → German *Pöckau* ‘Peče/Pöckau’; 1170 *Tobiric* (Wiener Neustadt) = **Dobrii* < PSI. **Dobriiь*; 1170 *Zverich* (Upper Austria) = **Zvěrii* < PSI. **Zvěriiь*); 3) the South-Slavic fronting of the Proto-Slavic middle high *jery* to a front high **i* (cf. 12th c. *Mabilka* (Kremsmünster) = **Mabilka* ← PSI. **Domabyľka*); 4) the common Slovenian simplification of some complex clusters involving **tv* (cf. *Tridislav* at Sankt Michael, Styria, documented in 1188 and spelling **Tṛdislav* < PSI. **Tvьrdislavь*); 5) the perseverance of the Proto-Slavic nasal vowels (cf. the 12th-c. attestation of a name *Zwento* at Sankt Florian = **Svęt* < PSI. **Svętь*); 6) the South-Slavic form of the reflexive personal pronoun **seb-* (reduced **se-*) (cf. the 827 attestation *Zebon* at Puchenau = **Sebonь* < PSI. **Sebonь*, i. e. a hypocoristic personal name; 864 *Zebedrach* (Krka/Gurk), 1134 *Zebdrach* (Otmanje/Ottmanach) = **Sebědragь* < PSI. **Sebědorgь*); 7) the South-Slavic form of the adjective **topľь* ‘warm’ (cf. the place-name *Döbling* (Vienna) ← **Toplikь* ← SSl. **topľь*). The two features that happen to carry equally irrefutable diagnostic value for the geolinguistic delimitation of Early Slovenian of the 11th and 12th centuries from the adjacent Slavic geolects present to the north and to the south of that linguistic area are the common Slovenian simplification of some complex clusters involving **tv* and the perseverance of the Proto-Slavic nasal vowels. Both Czech and Čakavian linguistic areas namely clearly witness to a perseverance of some complex clusters involving **tv* (cf. the Old Czech 12th-c. personal name *Turdimir* = *Tvṛdim'ir* < PSI. **Tvьrdimirь* and the Kajkavian-Čakavian TVRD(O)SLAV(I)Ć (Ozalj, 1544) = **Tvṛdoslavić* < PSI. **Tvьrdoslaviiь*) as well as to an early denasalization of the Proto-Slavic nasal vowels **ę* and **ǫ*, which cannot be younger than the 11th century that yields the earliest attested documentation of this phenomenon: the 11th-c. Prague Fragments attest to a 3pl aor. *kupiša* ‘they bought’ < PSI. **kupišę* and 3sg aor. *pręstupi* ‘he sinned’ < PSI. **perstǫpi*, while the so-called Krk Inscription dating to the 11th century already reads RUGOTA for PSI. **Rogota*.